David Havelka. STEPS – Skupinový terapeuticko-edukační program pro sourozence dětí s poruchami autistického spektra: Manuál k vedení programu.

Pasparta, 2020. 198 stran.

„Můžete se setkat s ostatními dětmi, které rozumějí tomu, jaké to je mít sourozence s autismem, a můžete se s nimi podělit o svoje pocity a zážitky. Budeme se tu taky učit, co je to autismus nebo Aspergerův syndrom, trénovat, co můžeme dělat, když se brácha nebo sestra chová ošklivě, zvláštně, nebo zlobí. Pokud budete chtít, můžete se na cokoli zeptat nebo povědět o dobrých i špatných věcech, které problémy bráchy nebo sestry přinášejí.“

(s. 7, 2020, Havelka)

Psycholog David Havelka napsal odbornou publikaci popisující terapeutický program pro sourozence dětí s autismem. Kniha se věnuje tématu v naší zemi, které nepatří mezi „mainstreamová“. Přináší potřebu péče o zdravé sourozence dětí s postižením, přičemž navrhovaný program pokrývá doposud nezaplněný prostor systematické podpory této skupiny dětí. Autor se tomuto tématu systematicky věnuje od dob svého magisterského studia (viz diplomová práce Havelka, 2015), ve své disertační práci (Havelka, 2019), v knize Život se sourozencem s postižením (Havelka & Bartošová, 2019), dále v článku zabývajícím se již i samotným programem STEPS (Havelka & Hrnčířová, 2019).

Program je strukturován do deseti setkání, ve kterých jsou sourozencům dětí s autismem poskytnuty nové informace, prostor pro pochopení jejich vlastních emocí, současně se je lektoři i program samotný snaží namotivovat, aby byly užitečnými pomocníky v každodenním soužití se sourozencem s poruchou autistického spektra. Samotná kniha je rozdělena do pěti částí. Autor používá poměrně inovativní kombinaci s elektronickým materiálem (grafické doplňky k jednotlivým aktivitám, varianty možných aktivit, dotazníky pro účastníky i jejich rodiče), který celou knihu doplňuje a výrazným způsobem pomáhá s tvorbou aktivit v rámci terapeutického programu.

První část knihy uvádí čtenáře stručně a poněkud zrychleně do problematiky poruch autistického spektra (s řádným odkazem na literaturu) a následně se věnuje problematice sourozenců dětí s autismem, formám jejich podpory a systematicky popisuje podobné programy pro sourozence dětí s autismem probíhající v zahraničí.

V další části autor představuje teoretická východiska a filozofii vlastního terapeutického programu, postavené na atraktivní kombinaci kognitivně-behaviorální terapie se zážitkovou pedagogikou (zkušenostně-reflektivním učením), která se bude především v praktické části knihy dále objevovat. Vidím zde prostor pro možnosti druhého vydání, které by se této pasáži vícero věnovalo, a mohlo tak sloužit jako hlubší teoretický základ i podobným terapeutickým programům i pro děti s jiným typem obtíží.

Třetí část je věnována popisu jednotlivých organizačních a obsahových aspektů programu STEPS. Kapitola pokrývá témata od etických otázek přes doporučené složení skupiny až po plánování programu a popis jednotlivých typů aktivit, dále poskytuje čtenáři podklad pro přípravnou fázi a přináší věcné poznámky k tomu, co vše by mělo být promyšlené a připravené před samotnou realizací programu.

Čtvrtá část knihy je zaměřena na popis jednotlivých setkání. Setkání jsou tematizována od prvotního seznámení přes podání informací o autismu, až po posilování pochopení specifík sourozeneckého vztahu. Dalšími tématy jsou podpora rodiny, řešení konfliktů, zvládání situací např. ve škole, kde ostatní ví, že mám sourozence s PAS, a dále kapitola, kde mohou děti navzájem sdílet, co cítí a prožívají.

Pátá část knihy přináší výsledky výzkumu efektivity samotného programu. Ukazuje veliký kus práce, který stojí za vytvořením a následným ověřením efektivity terapeutického programu STEPS. Diskutuje výsledky programu v tématech zlepšení sourozeneckého vztahu, zlepšení v psychickém přizpůsobení, kvalitě života, subjektivně vnímané opoře v rodině a znalostech autismu.

Poslední – elektronická část knihy se skládá z materiálů určených pro praktickou realizaci programu, obsahuje také dotazníky na jeho hodnocení, propagační materiál programu. Jednotlivé pracovní listy jsou doplněné obrázkovým doprovodem ve velmi zdařilé úpravě.

A co je tedy program STEPS? Odpověď na tuto otázku nabízím už v úvodu recenze. Jedná se o program složený z deseti dvouhodinových setkání v týdenní periodicitě (volitelně je možné zařadit i "udržovací" setkání po 3 měsících). Setkání jsou koncipována primárně pro děti, které mají sourozence s PAS. Program také mapuje svůj přesah do běžného života, kdy se některých setkání účastní i rodiče dětí a hodnotí jejich změny chování v domácím prostředí. Autor na evaluaci programu použil, současně i přeložil několik dotazníků jak pro děti, tak právě pro jejich rodiče.

Knihy je založena na poctivém zmapování dosavadních poznatků a zmapování poptávky po tomto typu programů. Odkazuje se k velkému množství odborných pramenných článků i sekundární literatury. Její přínos ocení především odborní pracovníci věnující se dětem. Kniha jim nabízí pestrou paletu technik s celou řadou možných modifikací. Mnoho technik je vytvořených přímo pro problematiku přijímání sourozenců s poruchou autistického spektra. Lze je však pojímat i jako inspirativní podnět, který si mohou jednotliví odborníci modifikovat, použít jako vzor. Je pravdou, že sourozenci dětí s PAS jsou poměrně úzkou skupinou. Dovedu si ale představit modifikace programu pro děti, které mají sourozence s jinou psychiatrickou diagnózou, případně s postižením (např. tělesným, zdravotním). Prvotní modifikace programu pro zdravé sourozence dětí s Williamsovým syndromem nabízí i sám autor (viz Havelka & Hrnčířová, 2019). Právě jako jeden z nejdůležitějších přínosů knihy vnímám, že autor zde přináší myšlenku péče o zdravé sourozence. Vidím tak potenciál v pokračování tohoto trendu i ve skupinách pro děti, které mají např. rodiče s diagnózou nějakého závažnějšího psychiatrického onemocnění, případně nějakého vážnějšího somatického onemocnění.

Za pozornost stojí také holistický přístup autora k programu i samotné knize. Vnímám v tomto přístupu jak určité výhody, tak i jisté nevýhody. Výhody spatřuji především v programu samotném, kdy děti mají možnost na jednotlivá témata zábavnou formou navazovat, provází je celou dobu jejich portfolio, jsou stimulovány jak auditivně, tak vizuálně působivým materiálem, ve skupině mají možnost prožitku a uvědomění si vlastní konkrétní zkušenosti. Nevýhodu ale vidím v tom, že se autor snaží dát veškerou teorii o autismu, sourozeneckém vztahu, programu a vlastním výzkumu do 198stránkové knihy (+elektronický materiál). Některé pasáže mi tak přijdou méně čtivé, současně je zapotřebí pro jejich lepší pochopení a názornost projít doplňky k nim v elektronické části knihy. Zároveň kombinace přímého návodu s ukázkou jeho použití a následně kompletním výzkumem působí v rámci odborného publika „lákavě“, ale nejsem si plně jist, zda tím autor opravdu vytěžil potenciál obou částí. K současné

podobě závěrečné diskuze jsem mírně kritický, protože zde autor porovnává pouze výsledky dosažené v programu STEPS s jinými programy pro zdravé sourozence dětí s PAS ve světě. Troufnu si říci, že tyto programy budou zřejmě pro většinu čtenářů neznámé, tedy chybí k nim hlubší kontext. V závěru mi také chybělo shrnutí či autorův pohled na to, proč si myslí, že by bylo dobré tyto programy u nás dále rozvíjet, jaké by mohly mít praktické zakotvení (např. zda by měly probíhat pod záštitou sociální či zdravotnické instituce vzhledem k tomu, že jde o terapeutický program), jaká byla výsledná finanční a časová náročnost celého programu, nebo alespoň uvést příklad s těmito fakty. Autor některé tyto informace uvádí (str. 53 a 59), avšak chybí v nich reflexe celkové časové a personální náročnosti a s ní spojená finanční rozvaha. Na závěr bych tak chtěl shrnout, že se jedná o obdivuhodný kus práce, kterou autor udělal. Kniha je tak praktická příručka, která může pomoci především odborným pracovníkům s dětmi. Neztrácí se v širokých podrobnostech o výzkumu, ačkoli je na výzkumu sama založená. Předkládá pestrou škálu technik, a především i jejich kreativní prezentaci. Dává tak terapeutickému programu ucelenější a zábavnější formu a přináší dopomoc poměrně opomíjené skupině, zdravým sourozencům dětí s PAS.

Tomáš Svěrák

Literatura

- Havelka, D. (2015). *Skupinové terapeuticko-edukační programy pro sourozence dětí s poruchami autistického spektra*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Kristýna Balátová. <https://is.muni.cz/th/ev82o/>.
- Havelka, D. (2019). *STEPS – Skupinový terapeuticko-edukační program pro sourozence dětí s poruchami autistického spektra: Tvorba, implementace a evaluace programu*. Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Kateřina Bartošová. <https://is.muni.cz/th/kd1wl/>.
- Havelka, D., & Bartošová, K. (2019). *Speciální sourozenci: Život se sourozencem s postižením*. Portál.
- Havelka, D., & Hrnčířová, L. (2019). STEPS – Skupinový terapeuticko-edukační program pro sourozence dětí s postižením – intenzivní alternativa programu pro sourozence dětí s Williamsovým syndromem. *E-psychologie*, 13(2), 33-46.
<https://doi.org/10.29364/epsy.342>

O autorovi

Mgr. Tomáš Svěrák, Ph.D. působí na Psychiatrické klinice Masarykovy univerzity a ve Fakultní nemocnici Brno.

E-mail: tomas.sverak@mail.muni.cz

Svěrák, T. (2021). STEPS – Skupinový terapeuticko-edukační program pro sourozence dětí s poruchami autistického spektra: Manuál k vedení programu [recenze]. *E-psychologie*, 15(3), 40-42.
<https://doi.org/10.29364/epsy.416>